

Berlijn: van keerpunt naar co-creatie

Dirk Anton van Mulligen met medewerking van Paul de Bruijn.

Berlijn is de stad waar dagelijks een nieuwe orde uit de chaos ontstaat. Het is een stad van het 'hier en nu' waar niet alleen gepraat wordt, maar vooral ook wordt gedaan. Berlijn is ook de stad van één van de grootste omwentelingen in de hedendaagse geschiedenis: de Wende.

Berlijn is ook een ervaring, een gevoel. Sinds de val van de muur, belichaamt Berlijn vernieuwing en ontwikkeling. Dat waar zovelen in deze tijd naar op zoek zijn, is er in overvloed te vinden. Ook is er een rijkdom aan verhalen, ontmoetingen en plaatsen te vinden, die je een nieuw perspectief geven op het leven zelf en die je blijvend verrijken. Mijn eigen Berlijnverhaal begint op 9 november 1989.

Het Keerpunt

Op 9 november 1989 belde Vincent Campman, een vriend uit Utrecht, mij op om te vragen of ik de tv aan had staan. Hij doelde uiteraard op de beelden van de eerste opening van de Berlijnse Muur aan de Bernauerstrasse. Of ik die gezien had en of ik meeding om dit ook met eigen ogen te gaan bekijken. Nu ben ik normaal gesproken niet zo heel avontuurlijk van aard, maar dit moest ik gewoon doen. De kans om geschiedenis in wording zelf mee te maken, krijg je maar een enkele keer. Ik ben tot de dag van vandaag blij dat ik het gedaan heb, want het is achteraf gezien één van de 'defining moments' in mijn leven geweest.

“Ein Traum ist in Erfüllung gegangen”

Walter Momper, toenmalige burgemeester van West-Berlijn in: Berlin-Info Extra, begroetingskrant voor Oost-Berlijners, november 1989.

Met zijn drieën, ook Remco Wagemakers ging mee, hebben we de trein genomen op weg naar een keerpunt in de geschiedenis. De reis zelf was al een belevenis. Uiteraard

zinderde het in de trein van de anticiperende spanning. Een uitgelaten sfeer die werd ondersteund door voordrachten over en weer van vele sketches van Monthly Pythons Flying Circus.

Eenmaal aangekomen op Bahnhof Zoo hoorden we geruchten dat de Potsdamer Platz open zou gaan. Een qua symboliek nauwelijks te overtreffen gebeurtenis, aangezien het eens drukste kruispunt van Europa al zo lang een stuk niemandsland was geweest. Samen met de Brandenburger Tor dé meest beladen stukken muur. We doken direct de U-Bahn in en hebben het even later, toen we waren uitgestapt, op een rennen gezet.

Wat we aantreffen bij de Potsdamer Platz staat nog steeds op mijn netvlies gegrift: de spanning, maar ook een uitgelaten sfeer, de emoties van de eerste mensen die de grens passeerden, het enthousiaste welkom, de onzekerheid in de ogen van de jonge Vopo's en vooral een enorme positiviteit.

Ik vond het bijzonder om me in een grote massa mensen te bevinden, die volledig positief was ingesteld. Voor even was er geen Oost of West tegenstelling, geen arm of rijk en geen jong of oud. Iedereen was zich bewust van het eenmalige karakter van dit samenzijn. De drang tot heelheid liet zich niet langer meer tegenhouden. De grote offers van vele vluchtende voorgangers, met zeer wisselend succes, hebben de weg vrijgemaakt voor deze vreedzame Wende. De polariteit maakte, al was het voor even, plaats voor eenheid.

Was het overdag al indrukwekkend om mee te maken, 's avonds werd de sfeer nog filmischer. Elke ademtocht werd zichtbaar in de koude lucht en de Rotkäppchen Sekt ontmoette de Henkell Sekt in overvloed. Ik zie ons nog staan bij Haus Huth. Volslagen vreemden vertelden elkaar hun levensverhaal: geëmotioneerd, open en respectvol.

Jaren later heb ik me pas goed gerealiseerd waarom deze gebeurtenis zo bijzonder was. In veel organisaties zijn de mensen individueel vaak van goede wil, maar slagen er toch niet in dat als groep goed te laten werken. Allerlei

2011

1989

1989

2011

eigen brieven bij een reünie. Precies zoals ze het hadden afgesproken. Op tafel de brieven, maar ook foto's van henzelf als kinderen en van de kinderen die ze inmiddels zelf gekregen hadden.

Citaat uit één van de brieven van destijds.

“Ik ben bang voor de toekomst. Ik ben uit een samenleving weggerukt, waaraan ik gewend was. Ik had tot nu toe de zekerheid dat ik mijn leven wel voor elkaar zou krijgen, dat ik wel passend werk zou vinden, dat alles goed zou komen (...) Dat is nu niet meer zo.” – Katharina Spiering, Berlijn, 2 oktober 1990.

De rode draad in de verhalen is dat de DDR met al haar minpunten toch echt als een thuis werd ervaren. Dat de eenwording toch vooral een zoektocht naar een nieuwe identiteit is geworden. En dat het moeilijk te verteren was, hoe neerbuigend er vaak vanuit het Westen gepraat werd over de DDR. Waar voor de politiek en de media de Dag van de Eenheid een feestdag was, ervoeren vele scholieren en andere DDR-burgers het destijds als een dag van een afscheid, van rouw. Een les voor ons allen die met overgang te maken krijgen: ongeacht hoe goed of hoe slecht de oude situatie ook was, het was vertrouwd. En dat wat vertrouwd is loslaten, is nooit eenvoudig. Eenheid komt niet vanzelf, het is een proces waaraan gewerkt moet worden. Hard gewerkt. Dat is de les die de scholieren uit die ene klas in Prenzlauerberg ons te leren hebben.

“Berlijn is de werkplaats van de eenheid”

Klaus Wowereit, huidige burgemeester van Berlijn in: *Zwanzig Jahre Mauerfall*, 2009.

Ruimte

Inmiddels is er veel veranderd in de stad. De kolenlucht is verdwenen en het merendeel van de huizen in het voormalige oosten is prachtig opgeknapt. Het verschil tussen

Oost en West heeft plaatsgemaakt voor uitgesproken eigen karakters van de verschillende wijken. Het Berlijn van nu is een onweerstaanbare magneet geworden voor vrijheidszoekers, naar-zich-zelf-zoekers, dagdromers en ondernemende avonturiers. In de gesprekken met naar Berlijn ‘umgezogen’ Nederlanders komt elke keer vooral ‘ruimte’ naar voren als de reden om te verhuizen. Maar om welke ruimte gaat het?

Berlijn kent een ongekende geestelijke ruimte. Je voelt dat de stad je geen gedachten opdringt. Wandelend door de straten, langs de Spree, in het park, verlaten industrieterreinen, laat de stad zoveel kanten van zichzelf zien, dat het lijkt te zeggen: ‘zie zelf maar wat je van me vindt’. Veel plekken lijken niet toegankelijk, maar zijn het wel. Lelijk en mooi kunnen hier naast elkaar bestaan.

Waar Parijs La Grand Dame verpersoonlijkt en London het geldelijke succes, laat Berlijn je vrij om jezelf een mening te vormen: over haar en over jezelf. Na alles wat deze stad in de afgelopen honderd jaar heeft doorgemaakt, lijkt het genoeg te hebben van starre denkwijzen, ideologieën en politieke gemeenplaatsen.

De stad beschikt ook over veel fysieke ruimte. Groene ruimte, grijze ruimte en bruine ruimte (park, vervallen industrie, verlaten woningen). De stad oogt vanuit toeristisch oogpunt rommelig en soms ronduit lelijk. Maar Berlijn biedt je veel mogelijkheden om je zelfs letterlijk te verstoppen. Weg te zijn uit de wereld, te zitten op een verlaten strandje aan de Spree, een feestje te hebben op een plaats die daar duidelijk niet voor gecreëerd is, te zijn op plekken die niet open zijn en toch weer wel. Het geeft je de mogelijkheid te ‘ontsnappen’ aan de druk van de stad. De druk om altijd met je gedachten bij je omgeving te zijn. Het laat je ook de ruimte om zelf je risico's in te schatten. Vele honderden terreinen zijn provisorisch afgezet omdat ze gevaarlijk zijn. Maar de hekken houden je niet echt tegen. En krijg je een dakpan op je hoofd, hoeft je niet bij de gemeente aan te kloppen. In Berlijn gaat ruimte hand in hand met eigen verantwoordelijkheid.

1989

1989

2011

dynamieken verhinderen het echte ontmoeten van mensen onderling. Daar in Berlijn - meer dan twintig jaar geleden alweer - kwamen mensen bij elkaar: familie, vrienden, volslagen onbekenden, vele nationaliteiten en etnische achtergronden om samen te vieren dat ze één waren. 'Wir sind ein Volk' was de leuze van die dagen. De mensen waren niet bezig om zich tegen elkaar af te zetten of te polariseren, maar wilden niets liever dan bij elkaar zijn. Ze zochten en vonden de verbinding. Met recht is de Wende een keerpunt in de geschiedenis van

ten? Berlijn is de enige van de Duitse bondslanden waar de eenwording ook fysiek plaats moest vinden. Achteraf weten we dat het een moeizame weg geweest is. Misschien wel het meest bijzonder is om deze weg naar eenwording te zien door de ogen van de jonge mensen, die waren geboren in de DDR. Zij kenden het 'oude' Duitsland helemaal niet, waren opgegroeid in een gesloten samenleving die hun nieuwe landgenoten niet bepaald positief bekeek. Dankzij de vooruitziende blik van Christiane Lindemann, een docente aan de 2e Oberschule in Prenzlauer-

“Voor ons allemaal ligt een grote opgave. Maar ik ben er van overtuigd dat wij, met een beetje bereidheid tot samenwerken, onze hang naar praktische oplossingen en met de spreekwoordelijke Berlijnse tolerantie, Berlijners uit Oost en West het samen zullen redden”

Walter Momper, toenmalige burgemeester van West-Berlijn in: Berlin-Info Extra, begroetingskrant voor Oost-Berlijners, november 1989.

West-Europa gebleken, een gebeurtenis met een invloed die ver buiten de grenzen reikt. De symboliek van de Wende en de val van de muur krijgen zelfs nog een mystieke lading, als je je realiseert dat de Maya's in hun kosmologie de wereld verdeelden in twee helften waarbij Berlijn exact op de grens ligt.

Eenwording

Nadat de euforie was vervlogen, werd de omvang van de uitdaging duidelijk. Hoe voeg je twee landen samen, twee verschillende economische en politieke systemen en, misschien nog wel de grootste uitdaging, twee bevolkingsgroepen met totaal verschillende referentiekaders en identitei-

terberg, kunnen we onszelf een beeld vormen van hoe dat geweest moet zijn.

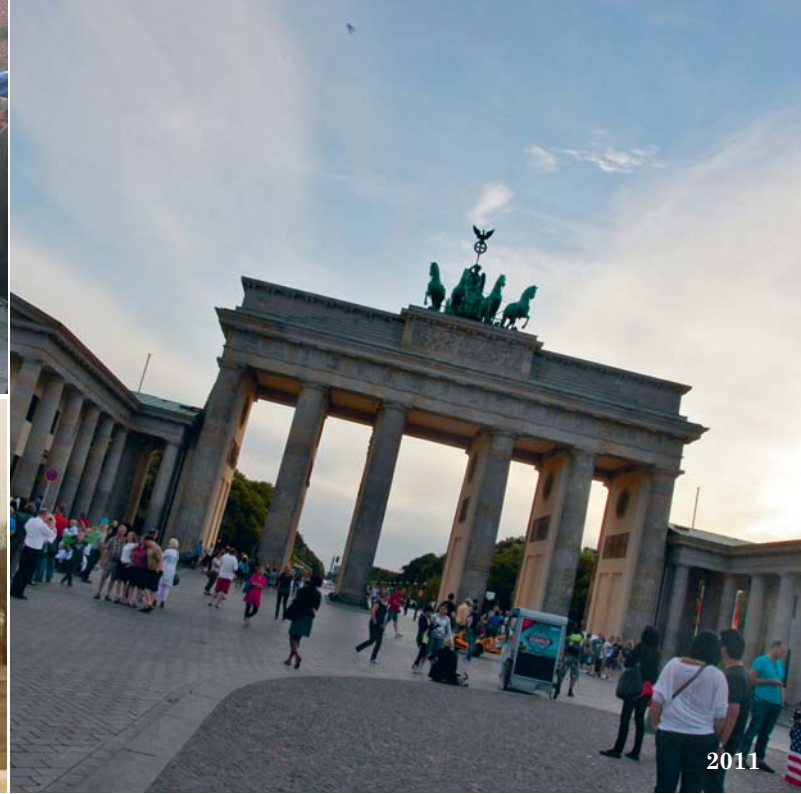
Op de laatste dag voor het einde van de DDR, 2 oktober 1990, liet zij haar merendeels 15-jarige leerlingen een brief aan zichzelf schrijven. De leerlingen hadden net het meest opwindende jaar uit hun leven achter de rug. Een jaar waarin de oude regels niet meer golden, maar de nieuwe nog niet vaststonden. Juffrouw Lindemann vroeg de leerlingen om nu hun verwachtingen over hun nieuwe leven op te schrijven met maar één voorwaarde: eerlijkheid. Zij zou de brieven bewaren om ze pas jaren later samen te gaan openen. Twintig jaar later in een café in hetzelfde Prenzlauerberg openen de toenmalige klasgenoten hun

2011

1989

2011

Creativiteit en vernieuwing

Het nieuwe Berlijn is hip en wordt vooral geassocieerd met cultuur, creativiteit en ondernemerschap. Op zich verrassend voor een stad met 60 miljard schuld zonder mogelijkheden om de economie te stimuleren. Toch is dat juist het geheim. Waar wij ons begrotingstekort te lijf gaan met spreadsheets en kaasschaven, dwingt de economische realiteit daar tot een paradigmabrekend beleid van loslaten. In een politiek 'rode' stad is het opmerkelijk hoeveel ruimte je krijgt om iets 'voor jezelf' te beginnen. Een café beginnen kan soms met een setje 2e hands meubelen, een biertap en een lege ruimte. Veelal volstaat een aanmelding. De stad kent wel een Pruisische bureaucratische traditie, maar zonder genoeg ambtenaren (geldgebrek) valt toch niet alles te controleren. Veel plekken zijn ook allang geen eigendom meer van de stad, maar in particuliere handen. Daarmee is het aan het 'particuliere initiatief' om van een lege plek wat moois te maken.

Door juist niet te sturen of in te vullen, is Berlijn is dé stad van co-creatie en ondernemerschap geworden. Overall in de stad vind je wel een co-workingspace waar ZZP'ers en andere creatieven samenkomen om te werken. Soms om alleen in gezelschap van anderen te zijn, maar vaak om samen grotere opdrachten aan te kunnen met partners die qua persoon en kwaliteiten bij hun en het werk passen. De kruisbestuiving die er plaatsvindt, geeft een enorme creatieve impuls en het regent er inmiddels start-ups. Het is een thuisbasis voor Digitale Bohemiens, voor wie leven en werken natuurlijk samenvallen. De financiële achterstand van de stad heeft ertoe geleid dat Berlijn voorop loopt in nieuwe vormen van werken en ondernemen.

Opvallend anders is ook het ondernemen zonder per sé winst te willen maximaliseren. Voorop staat te doen wat je graag wilt doen, waar je hart ligt. En als het meezit, om er goed van te leven en een prettige band te hebben met je collega's en klanten. Dat heeft ertoe geleid dat bijvoorbeeld in de horeca de prijzen er beduidend lager liggen dan elders, terwijl de kwaliteit en betrokkenheid doorgaans een stuk

hoger zijn. Ook zie je er veel minder het 'format & franchise' ondernemen, wat van onze winkelstraten een inwisselbare, fantasieloze eenheidsworst heeft gemaakt.

Geheel in lijn daarmee maken Berlijners tegenwoordig ook een onderscheid naar bezoekers en toeristen. Die laatste groep wordt niet echt meer op prijs gesteld. Het onderscheid? Kom je alleen naar de stad om te consumeren? Of breng je ook iets, neem je echt deel? Dát is waar het anno 2012 om gaat. De muur tussen producent en consument is aan het vallen en opnieuw is Berlijn waar het gebeurt. We gaan van een passieve consumptie-economie naar een economie van creatief bijdragen. Deelnemen en zelf actief mee vormgeven aan de toekomst, is wat het verschil maakt.

De Nieuwe Leider

Berlijn is bij uitstek een stad die je de ruimte geeft om te zijn wie je bent. Berlijn laat je in jezelf de antwoorden vinden die je zoekt: voor jou persoonlijk, maar zeker ook professioneel. Misschien is dat wel meer dan al het andere waarom juist in deze tijd van economische en sociale transitie de stad zo'n aantrekkingskracht heeft. En dat is meteen ook de reden waarom een echte nieuwe leider op zijn minst éénmaal in Berlijn moet zijn geweest.

Dirk Anton is eigenaar van Coherent Solutions, bureau voor transitiebegeleiding. Paul de Bruijn is eigenaar van Bureau Arnhem, bureau voor communicatie en online media. Samen werken ze in de netwerkorganisatie Klaarvoor2020: bouwers aan de toekomst van mens, werk en organisatie.

Dirk Anton en Paul verzorgen Het Keerpunt: een leiderschapsreis in Berlijn, die deelnemers met een nieuwe blik naar de wereld leert kijken en hen in staat stelt nieuwe mogelijkheden te zien en antwoorden te vinden om zichzelf en hun organisatie te vernieuwen. Het Keerpunt is een aaneenschakeling van specifieke ontmoetingen, opdrachten en ervaringen die je de bagage geven voor de uitdagingen van nu. Daarbij staat onder meer een ontmoeting met een van de klasgenoten uit het bovenstaande verhaal op het programma.